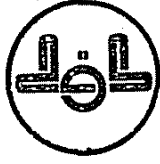

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
YAYINLARI

DİYANET DERGİSİ

DİNİ, İLMİ, EDEBİ, MESLEKİ
AYLIK DERGİ

İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşlerini
Filen İdare Eden Sorumlu Müdür

M. SAİM YEPREM

Diyanet İşleri Başkanlığı,
Derleme ve Yayın Müdürü

Ayyıldız Matbaası A.Ş.
17 75 92 - 17 25 24 Ankara

Mizanpaj
Grafik Stüdyo S 17 00 26 - Ankara

MART - NİSAN 1975
CİLT: XIV — SAYI: 2

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ALLAH VE
RASÜLÜNE
İTÂAT EDİN.
BİRBİRİNİZLE
ÇEKİŞMEYİN.
SONRA
KORKU İLE
ZAAFA
DÜŞERSİNİZ.
KUVVETİNİZ
GİDER.
BİR DE
SABIR VE
SEBAT EDİN.
ÇÜNKÜ ALLAH,
SABREDENLERLE
BERABERDİR.
(el-Enfâl: 46)

I. EBU'L-HASEN el-EŞ'ARÎYİ EBÛ MANSUR el-MÂTÜRİDÎYE TAKDİM TEMÂYÛLÛ:

Taşköprizâde, Miftâhu's-Saâde isimli eserinde şöyle der: "Kelâm ilminde sünnet ehlinin reisleri iki büyük zattır. Bunlardan birisi Hanefî, diğeri ise Şâfiî'dir. Hanefî olan hidâyet imamı, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâtürîdî'dir; Şâfiî olanı ise sünnet ve cemâat mezhebinin şeyhi, reisi, mütekellimlerin imamı, Hz. Peygamber'in sünnetinin yardımcısı, dînin müdafii ve İslâm inançlarının muhafızı Ebu'l-Hasen el-Eş'arî el-Basrî'dir."¹

MÂTÜRİDÎ VE EŞ'ARÎ MEZHEPLERİ HAKKINDA BİR TETKİK

Muslihü'd-Din Mustafa el-Kestelli, el-Akâidu'n-Nesefiyye serhine yazdığı hâşiyede; "Trak, Şam, Horasan ve daha birçok İslâm beldelerinde ehl-i sünnet tâbirinden anlaşılan Ebu'l-Hasen el-Eş'arî'ye tâbi olan eş'arilerdir. Fakat Mâverâünnehir ve civarında bu terimden anlaşılan Ebû Mansur el-Mâtürîdî'ye mensup olan mâtürîdîlerdir..."² der. Keza ez-Zebidî de sünnet ehli denilince bundan, Eş'arîler ve Mâtürîdîlerin kastedildiğini belirtir³.

Naklettiğimiz bu açıklamalardan sonra, Eş'arî ve Mâtürîdî'nin sünnet ehlinin iki büyük imamı olduğu neticesini çıkarırız. Bununla beraber birçok zamanlar, Mâtürîdî'den hemen hemen hiç bahsedilmemesi yanında, Eş'arî'nin İslâm'ın bayrağı, İslâm akaidinin bid'atçilere, sapıklara ve selef mezhebinden uzaklaşanlara karşı müdafii olarak gösterilmesi⁴ temâyülü oldukça yaygındır. Halbuki Mâtürîdî, sünnet ehline yardımcı olmak konusunda Eş'arî'ye karşı bir tekaddüm hakkına sâhiptir⁵. Eş'arî'nin kırk yaşına kadar itizâl mezhebinde bulunmasına mukabil⁶, Mâtürîdî ihtisasını ehlüs'-sünne mezhebinde tamamlamış, ölünceye kadar da bu mezhepte kalmıştır.

DİYANET
DERGİSİ
SAYI: 2

MART
NİSAN
1975

102

Yazan : Dr. Fethullah HALİF
Çeviren : Mustafa ÖZ

Yukarıda belirttiğimiz veçhile Mâtürîdî'nin aleyhinde ve Eş'arî'nin lehinde gelişen bu temâyülün, bir kısım târihçilerin ve terceme-i hâl yazarlarının Mâtürîdî'yi ihmâl etmelerinden ileri geldiği anlaşılmaktadır. Meselâ, Mâtürîdî'den en az elli yıl sonra ölen İbnu'n-Nedim (öl. H. 379 / M. 987) Hanefilerin ve Sünnet ehlinin Mısır'daki reisi ve Mâtürîdî'nin muâsırı İmam et-Tahâvî'yi (öl. H. 321/M. 933) zikrettiği halde, Mâtürîdî'den hiç bahsetmemekte, buna mukabil, Eş'arî'ye yeteri kadar yer ayırmaktadır⁸. Kezâ İbnu Hallikan Vefeyâtü'l-Ayan'da Tahâvî'yi zikrettiği halde Mâtürîdî'den hiç bahsetmez. Müverrih İbnu'l-İmad, es-Safî ve Fevâtu'l-Vefeyât sâhibi de Mâtürîdî'den katiyen bahsetmiyorlar. Büyük tetkikçi İbnu Haldûn, mukaddime kelâm ilmine dair yazdığı fasılda, bu konuda hiçbir şey söylemez. Keza yazdığı Te'vilât-u Ehli's-Sünne veya Te'vilâtü'l-Kur'an isimli eseriyle, tefsir ilminde hakikaten söz sâhibi olduğunu isbat eden

Mâtürîdî hakkında, Süyûfî'nin Tabakâtu'l-Müfessirîn adlı eserinde de herhangi bir mâlûmata rastlamak mümkün değildir.

Bizzat Mâtürîdî âlimlerinin kasıtsız da olsa bu temâyüle kapılmaları cidden garip bir şeydir. Hanefilerin yazdığı tabakât ve terâcim-i ahvâl kitapları tetkik edildiği zaman imamlarının hayâtından bahsederken çok acele geçtikleri gözden kaçırmakta, bundan dolayı da araştırmacılar birtakım cüz'î bilgiler haricinde tafsilât elde etmek imkânından mahrum kalmaktadırlar⁹. Hanefilerin bu sâhada yazdıkları ile, Şâfiilerin tabakât kitaplarında¹⁰ imamları Ebu'l-Hasen el-Eş'arî hakkında yazdıklarını mukayese edersek, arada çok büyük farklar bulunduğunu ve Hanefilerin İmam Mâtürîdî hakkında ihmalkâr davrandıklarını görürüz. Üstelik ihmâl durumu sadece tabakât kitaplarına münhasır olsa idi, tabii karşılanabilirdi. Fakat Mâtürîdî'nin prensiplerini müdafaa eden âlimler, meselâ, İmam Ömer en-

- (1) Taşköprizade, Miftahu's-Saade ve Mısbahu's-Siyade, c. II, s. 21-22, Haydarabad, 1329.
- (2) Müslihu'd-Din Mustafa, Şerhu'l-Akaidi'n-Nesefiyye, s. 17, Kahire 1326.
- (3) Ez-Zebidî, İthafu's-Sadeti'l-Müttakin c. II, s. 6. Kahire tab'ı.
- (4) D. B. Macdonald, Development of Muslim Theology, s. 87, New-York, London 1903, The Encyclopaedia of Islam, Mâtürîdî maddesi.
- (5) el-Beyâzî, İşaratu'l-Meram, s. 23.
- (6) İbnu Asakir, Tebyinu Kizbi'l-Müfteri, s. 19, Dimeşk 1347.
- (7) Bkz. İbnu'n-Nedim, el-Fihrist, s. 292, Kahire 1348.
- (8) Bkz. İbnu'n-Nedim, a.e., s. 257.
- (9) Bk. el-Kefevî, Ketaibu A'lâmi'l-Ahyar, vr. 129, Darul-Kütübi'l-Mısriyye, yazma no. 84, et-Temimi, et-Tabâkatu's-Seniyye c. II, vr 491, Darul-Kütübi'l-Mısriyye no. 55, Taşköprüzade, Tabakatu'l-Hanefiyye, D. K. el-Mısriyye, yazma, no. 72, İbnu Katlabuga, Tacu't-Teracim, s. 59, Bağdad, 1962, el-Leknevî, el-Fevaidu'l-Behiyyefi Teracimi'l-Hanefiyye, s. 95, Kahire 1324.
- (10) Bk. es-Sübki, Tabakatu's-Şafiiyye, c. II, s. 245-300, Kahire 1324, İbnu Asakir, Tebyinu Kizbi'l-Müfteri. fima Nüsibe ile'l-İmam Ebi'l-Hasan el-Eş'ari.

Nesefî el-Akâidu'n-Nesefiyye'sin-
de¹¹ hiç bahsetmemektedir.

Netice olarak, Eş'arî hakkın-
da birçok kaynaklarda geniş mâ-
lûmat bulduğumuz halde, Mâtü-
ridî hakkında niçin bu imkândan
mahrumuz? diye kendi kendimi-
ze bir sual soracak olursak, ce-
vap bizce şöyle olacaktır: Eş'arî
kendi zamanının ilim merkezi
olan Bağdat'ta yetişmiş, yaşamış
ve eserlerini vermiştir, buna mu-
kabil Mâtürîdî, zamanının ilim
merkezinden çok uzak bir yer
olan Mâverâünnehir'de yaşamış
ve eserlerini burada neşretmiştir.

II. EŞ'ARİ VE MÂTÜRİDİ- NİN METOD VE PRENSİP BİR- LİĞİ:

Mâtürîdî ve Eş'arî; Hâşeviyye,
Müşebbihe, Mükeyyife, Muhaddi-
de, Mücessime gibi el-Harfiyyûn
denilen fırkalarla, rasyonalist bir
zümre olan Mu'tezile arasında
mâkul bir yola sâhip olmuşlardır.
Her iki âlim de Cebriyye ve müf-
rit Râfıziler arasında mütedil bir
vaziyet alarak, Ehlü's-Sünne'nin
inanç esaslarını müdafaa etmişler,
metot ve mezhebde hemen aynı
neticeye ulaşmışlardır. Metotta
ittifak edilince mezhebde de aynı
neticelere varmak tabiidir. Çün-
kü mezheb metodun neticesinden
başka bir şey değildir. Gerek

Eş'arî, gerekse Mâtürîdî, Allâh'ın
ezeli kelâmı, sıfatları, görülmesi,
arş ve istivânın açıklanması, kul-
ların fiilleri, büyük günah işle-
yenlerin durumu ve şefâat gibi
konularda aynı neticeye ulaşmış-
lardır. Bu konular, bilindiği gibi
İslâm fırkalarının ihtilâf ettikle-
ri hususlardır. Bir başka ifadeyle,
kelâm ilminin en mühim mev-
zuları bu bahsettiğimiz şeylerdir.

A. Allâh'ın Sıfatları:

Eş'arî Allâh'ın sıfatları konu-
sunda mütedil bir yol tutar. İbnu
Asâkir'in beyânına göre, Eş'arî;
Mu'tezile, Cehmiyye ve Râfızile-
rin kitaplarını okuyarak, onların
İlâhî sıfatları kabûl etmeyip, ib-
tâle yöneldiklerini gördü. Bu sa-
yılan fırkalar, Allâh'ın ilim, kud-
ret, sem', basar, hayat, irade ve
beka sıfatlarını kabûl etmemek-
tedirler. Buna mukabil Hâşeviyye,
Mücessime, Mükeyyife ve Muhad-
dide ismini alan fırkalar, Allâh'ın
ilim, kudret, sem', basar gibi sı-
fatlarını kabûl etmekle beraber,
bu İlâhî sıfatları mahlûkların sı-
fatları gibi düşünmektedirler.
Eş'arî bu ifrat ve tefrit görüşler
arasında vasat bir yol tutarak,
Allâh'ın, mahlûklarda mevcut sı-
fatlar gibi olmaksızın ilim, kud-
ret, sem', basar... gibi kendine
mahsus sıfatları bulunduğunu is-
bat etti¹².

(11) Nesefî akaidi Ezher mensupları arasında uzun zamandan beri tevhid dersinin
asıl metni olarak kabul edilmiş durumdadır. Bu hal günümüzde de Ezher
alimleri ve öğrencileri tarafından devam ettirilmektedir. Bu cihetle Mâtürîdî
ve Mâtürîdiyyenin daha çok alâka görmesi gerekirdi. Öyle görülüyorki,
Ezher mensupları tevhid ilminden daha çok fıkıh ve lisanda ihtisası tercih
etmektedirler.

Eş'arîlere cephe almış olan İbnu Hazm, el-Fisal'de; eş-Şehristani el-Milel
ve'n-Nihal'de Ebu Hanife'nin itikadi görüşlerinden bahsettikleri halde,
Mâtürîdî'den bahsetmiyorlar. İslam Ansiklopedisi, Mâtürîdî maddesinde
Macdonald, "Mühammed Abduh, Risaletu't-Tevhid'de Mâtürîdî'yi
zikretmemesine rağmen, onun tesiri altındadır" der. Bizce bu tabii bir
seydir. Çünkü M. Abduh, Ezher'de Nesefî akaidini okutmuştur. Husn ve
kubh bahsi tetkik edilirse bunun doğru olduğu ortaya çıkar.

(12) İbnu Asâkir, Tebyinu Kizbi'l-Müfteri, s. 149, Keza Bk. Eş'arî, Kitabu'l-
Luma' s. 104, Beyrut 1953, Makalât, s. 320-325, Kahire 1950, Allard M., Le
Problème des Attributs divins dans la doctrine d'al-Ash'ârâ, Beyrut 1965.

Bu konuda Mâtürîdî de aynı şekilde hareket eder. Kitâbü't-Tevhid'de: "Cenâb-ı Hakk'ın; kaadir, âlim, hayy, kerîm... gibi sıfatlarla mevsuf olduğu aklen ve naklen hak ve doğrudur. Fakat bazı kimseler bu sıfatları, teşbih ifade edeceği endişesi ile Allâh'a izâfe etmediler. Biz, daha önce ismin muvafakatından dolayı Al-lâh'ın mahlûkata benzeyeceği iddiasının ne kadar yersiz olduğunu belirttik. Allâhu Teâlâ kendisini nasıl tavsif ve tesmiye etmişse öyledir, başkası düşünülemez."¹³, "Allah birdir, benzeri yoktur. Bu prensip sâbit olunca, mahlûklara âit bütün sıfat ve özelliklerin O'na izâfe edilmesi de bâtil olur. Bu konu iyi anlaşılırsa, teşbih iddiasında bulunanların ne kadar inatçı oldukları da ortaya çıkar. Çünkü bu konuyu bilmemek insanı din hakkında bilgisiz olması dolayısıyla küfre sürükler. Allâh'ın isim ve sıfatlarının isbat edilmesinde, mahlûklara benzemesi durumu iddia edilemez. Bundan dolayı şüpheleri defetmek için, Allah âlimdir, diğer âlimler gibi değil, deriz. İlim hâricindeki diğer isim ve sıfatlar hakkında da aynı şeyi düşünürüz."¹⁴ ibaresini buluruz.

B. Allâh'ın Kelâmı:

Eş'arî, Allâh'ın sıfatı olan ve O'nun zâtıyla kâim bulunan kadim nefsi kelâmı ile harfleri ve harflerin üzerine yazıldıkları hâdis cisimleri birbirinden ayırarak, bu hususta mâkul bir yol tutar. İbnu Asâkir; "Mu'tezilenin Al-lâh'ın kelâmını mahlûk, ibdâ ve icad edilmiş bir şey olarak kabul etmelerine mukabil Hâşeviyye bütün harflerin ve harflerin üzerine yazıldığı bütün cisimlerin,

yazıların, renklerin ve Mushafın iki kabı arasında bulunan her şeyin kadim ve ezeli olduğunu iddia ettiler. Eş'arî bu iki görüşe de iltifat etmedi. O, Allâh'ın kelâmını Kur'an, kadimdir, mahlûk ve hâdis değildir. Fakat harfler ve harflerin üzerine yazıldığı cisimler, renkler, sesler, âlemde bulunan ve keyfiyetle ilgisi olan her şey mahlûktur."¹⁵ der.

İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdî mezhebinin âlimlerinin kanâatleri de bundan farklı değildir. Mâtürîdîlerin en büyük âlimlerinden biri olan Ebu'l-Muîn en-Nesefî, Tabsîrâtu'l-Edille isimli eserinde bu konuda şöyle der: "İnsanlar, Allâh'ın kelâmının kadim veya hâdis olduğu konusunda ihtilâf ettiler. Hak ehline göre doğru olan, Allâh'ın kelâmının, ezeli ilâhî sıfat olduğudur. Bu kelâm harf ve ses nev'inden bir kelâm olmayıp, Allâh'ın zâtı ile kâim olan kelâmdır. Allah bu kelâmı ile emreder, nehyeder ve haber verir. Okuduğumuz ibareler ise ilâhî kelâma delildir. Kur'an konusunda hasımlarımızla bizim aramızdaki meselenin daha açık bir şekilde ortaya çıkması için deriz ki: Allâh'ın kelâmı zâtıyla kâim ilâhî bir sıfattır. Bu sıfatın ses ve harflerle alâkası yoktur, o sadece bir sıfattır. Allah bu sıfatı ile emreder, nehyeder ve haber verir. Fakat, Arapça, İbrânice veya Sür-yânice ibarelere gelince: Bunlar emir, nehiy ve ihbar ifade eden tâbirler ve âletlerdir. Keza bu ibareler harf ve seslerden meydana gelir, ki bunlar kendi mahallerinde mahlûk ve muhdes şeyler olup, Allâh'ın ezeli kelâm sıfatının delâletleridir. Bunlar mahlûktur, çünkü muhtelif bölümler, cüzler ve diğer kısımlar-

MATÜRİDİ
VE
EŞ'ARİ
MEZHEPLERİ
HAKKINDA
BİR
TETKİK

(13) Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhid, s. 44, Beyrut 1970.

(14) Mâtürîdî, a.e., s. 23-25.

(15) İbnu Asakir, a.e., s. 105, Keza Bk. Eş'arî el-Luma', s. 15-23, Allard M., a.e., s. 173-285.

DİYANET
DERGİSİ
SAYI: 2
MART
NİSAN
1975

dan meydana gelmiştir. Muhtelif olan her şeyin mahlûk olacağı âşikârdır. Allâh'ın kelâmı ise böyle olmayıp, birdir; cüzlere ayrılmış muhtelif şeylerden teşekkül etmez..."¹⁶

Bir başka Mâtürîdî âlimi, el-Beyâzî, Eş'arî ve Mâtürîdîlerin temsil ettikleri ehlü's-Sünne görüşü ile muhaliflerinin kanâatlerini bâzı yönleriyle daha açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu zâtin yazdığı İşârâtü'l-Meram isimli eserinde şunları okuyoruz: "Allâhu Teâlâ bizim kelâmımız gibi olmaksızın konuşur. Burada Allâh'ın nefsi kelâm sıfatını nefyeden Mu'tezile'ye, ilâhî kelâmı lâfzî sayan, birbirini takip eden kelime ve harflerin Allâh'ın zâtı ile kaim ve kadîm sıfat olduğunu kabul eden Hâşeviyye'ye karşı red durumu vardır. Keza, Sünnet ehline ileri sürülen bu görüş, Allâh'ın kelâmının lâfzî ve hâdis olduğunu kabul eden, ayrıca bu hâdis kelâmın ilâhî zat ile kaim olduğu iddiasında bulunan Kerramiyye'ye de karşıdır. Bu ihtilâfları, neticesi birbirine müteâriz olan bir kıyasla daha açık anlatabiliriz:

Birinci kıyas:

Allâh'ın kelâmı, Allâh'ın sıfatıdır,

Allâh'ın sıfatı olan her şey kadîmdir,

Buna göre Allâh'ın kelâmı da kadîmdir.

İkinci kıyas:

Allâh'ın kelâmı tertip edilmiş, birbirinden sonra gelen sesler ve harflerden ibarettir.

Bu durumda bulunan her şey, hâdistir,

Buna göre Allâh'ın kelâmı da hâdistir.

Eş'arî ve Mâtürîdîlerin temsil ettiği ehlü's-Sünne, ikinci kıyasın birinci mukaddimesini, yâni "Allâh'ın kelâmı, tertip edilmiş, birbirinden sonra gelen harflerden ibarettir." görüşünü reddettiler. Hanbelîler ikinci kıyasın ikinci mukaddimesini, yâni "Biribirini takip eden harfler ve seslerden meydana gelen her şey hâdistir" fikrini kabul etmediler. Çünkü onlara göre Allâh'ın kelâmı tertip edilmiş harfler ve seslerden ibarettir, bu harf ve sesler de Allâh'ın zâtı ile kâimdir. Mu'tezile ise birinci kıyasın birinci mukaddimesini yâni "Allâh'ın kelâmı, Allâh'ın sıfatıdır" prensibini reddederek, Allâh'ın kelâmının harfler ve seslerden tertip ve telif edilmiş bulunduğunu, bu kelâmın da başkası ile kâim olduğunu, Allâh'ın mütekellim olmasının, bu harf ve sesleri Levh-i Mahfuz, Cebrâil, Peygamber veya diğer şeylerde yaratması mânâsına geldiğini iddia ederek, nefsi kelâmın sabit olmadığını, sabit olmayan şeyin de anlaşılmasını belirttiler. Kerramiye ise birinci kıyasın ikinci mukaddimesini, yâni "Allâh'ın sıfatı olan her şey kadîmdir" prensibini kabul etmeyerek, ilâhî kelâmın harfler ve seslerle meydana gelen hâdis ve ilâhî bir sıfat olduğunu ve bunun Allâh'ın zâtı ile kâim bulunduğu iddiasını öne sürdüler..."¹⁷

(16) Ebu'l-Muin en-Neseî, Tabiratu'l-Edille, Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, yazma Tevhid bölümü no. 42, Allâh'ın kelâmının hâdis olduğunu red, fasılı.

(17) el-Beyazî, İşârâtü'l-Meram an İbarati'l-İmam, s. 138-244, Kahire 1949.

C. Allâh'ın Görülmesi:

Eş'arî, Allâh'ın görülmesi konusunda da mâkul bir yol tutar. İbnu Asâkir, şöyle der: "Hâşeviyeye ve Müşebbihe, Allâhu Teâlâ diğer şeyler gibi, keyfiyet ve hudut içinde görülür, iddiasındadırlar. Buna mukabil Mu'tezile, Cehmiyye ve Neccariyye Allâh'ın katiyen görülmeyeceğini ısrarla belirttiler. Eş'arî bu iki görüşe de itibar etmeyerek, Allâh'ın hulûl, hudud ve keyfiyet olmadan görüleceğini, o nasıl ki sizi keyfiyet ve hudut kayıtları olmaksızın görüyorsa, âhirette de hudut ve keyfiyet olmadan görüleceğini ifade etti."¹⁸

Mâtürîdî'nin görüşü de buna yakındır. Kitâbü't-Tevhid'de: "Bize göre Allâh'ın idrâk ve tefsir olmaksızın görülmesi hak ve doğrudur. Biz bu görülme ile idrâk ve ihatayı kasdetmiyoruz. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de, "Ona gözler erişemez, O bütün gözleri ihata eder."¹⁹ âyeti Allâh'ı idrâk ve ihatanın mümkün olmayacağını ifade eder. Görmek ise idrâk ve ihata demek değildir. Çünkü idrâk, mahdut olan bir şeyi çepeçevre ihata etmektir. Allâhu Teâlâ mahdut olmaktan münezzehtir." Eğer, "Allah nasıl görülecektir?" diye bir soru vârit olursa, biz, keyfiyetsiz görüleceğini söyleriz. Çünkü keyfiyet, sûret ve şekil sâhibi varlıklar için bahis konusudur. Halbuki Allah bundan münezzehtir. O, keyfiyet ifade eden bütün hususlardan münezzehtir olarak görülecektir..."²⁰

D. Haberi Sıfatlar:

Eş'arî, naslarda vârit olan, arş, istiva ve benzeri konularda da orta bir yol tutmuştur. İbnu Asâkir'in beyânına göre, Neccariyye, Allâh'ın hulûl ve cihet olmaksızın her yerde mevcut olduğunu; teçsime meyleden Hâşeviyeye fırkası da Allâh'ın arşa hulûl ettiğini ve mekânın arş olduğunu iddia ettiler. Eş'arî bu iki görüşe de itibar etmedi. O Allâh'ın var olduğunu ve fakat mekânda bulunmadığını, arş ve kürsiyi yarattığını, lâkin bunlara muhtaç olmadığını, mekânı yaratmadan önce nasılsa, yarattıktan sonra da ona ihtiyacı bulunmadığını ortaya koydu."²¹

Matürîdî de bu konuda şöyle der: "Müslümanlar mekan konusunda aralarında ihtilâf ettiler. Bir kısmı Allah'ın arş üzerine istiva ettiğini, arşın da etrafındaki melekler tarafından taşınan bir taht olduğunu belirtirler. Bu konuda "O gün Rabbinin arşını, bunların fevkinde sekiz taşıyıcı yüklenir."²², "Melekleri arşın etrafını kuşatmış görürsün."²³, "Arşı taşıyanlar ve onun etrafında bulunanlar Rablerini öğerek tenzih ederler."²⁴ ve "Rahman arşa istiva etti."²⁵ âyetlerinden netice çıkarmışlardır. Bunlara göre Allah, "Sonra arşa istiva etti"²⁶ âyetinde belirtildiği şekilde arş üzerindedir. Bir kısmına göre de Allah her mekânda mevcuttur. Bunlar "Üç kişi gizli konuşmaz ki dördüncüleri, o olmasın"²⁷ âyetiyle istid-

(18) İbnu Asakir, a.e., s. 149-150, Keza Bk. Eş'ari, el-Luma', s. 32-36.

(19) el-En'am: 103.

(20) Kitabu't-Tevhid, s. 77-85.

(21) İbnu Asakir, a.e., s. 150. Keza Bk. Eş'ari, Makalât, s. 320.

(22) el-Hakka, 17.

(23) ez-Zümer, 75.

(24) el-Mü'min, 7.

(25) Taha, 5.

(26) el-A'raf, 54.

(27) el-Mücadile, 7.

lal etmişlerdir. Diğer bir kısım müslümanlar da Allah'ın mekan ile tavsif edilemeyeceğini, belirtmek, bütün mekan ve cihetin nefyini ileri sürerek, belirtilen şeylerin lisan bakımından mecaz olduğunu ifade ettiler.

Bize göre bütün bu şeylerin Allâh'n izafesinin neticesi, O'nun yüceliğini, büyüklüğünü, celâl ve azametini tavsiftir. Bu konuda inanılması gerekli ana prensip, Allâh'ın var olduğu ve fakat mekana muhtaç olmadığıdır. Mekan mefhumunun ortadan kalkması ve Cenâbı Hakk'ın bâkî kalması câizdir. O mekandan münezzehe olduğu gibi değişme, zeval, istihale, butlan ve hâdis olma emarelerinden de münezzehtir. Bu konuda bizim delilimiz "Onun benzeri gibi bir şey yoktur."²⁸ âyetidir. Bu âyet Allâh'ın mahlûklara asla benzemeyeceği prensibini kesinlikle ortaya koymuştur. Nitekim biz daha önce Allâh'ın fiil ve sıfatlarında benzeri olmadığını açıklamıştık. Bundan dolayı "Rahman arşa istiva etti" âyetini, Kur'an'ın ifade ettiği ve akılda sabit olan şekliyle kabul etmek zorundayız. Bunları te'vile kalkışmayız, zira te'vil ettiğimiz zaman isabetsizlik olabilir. Bunun için Allâh'ın murad ettiği şeye imân ederiz. Keza Kur'an-ı Kerim'de sabit olan Allâh'n görülmesi ve benzeri meselelerde Allâh'ın eşi ve benzeri bulunmayacağını kabul etmek gerektiği gibi, tahkik olunması icabeden veya etmeyen konularda da, O'nun istediği şekilde imân etmek vâciptir."²⁹

E. Kulların Fiilleri:

Eş'arî, kulların fiilleri konusunda da mutedil bir kanâate sa-

hiptir. Bu konuda Cehm b. Safvan; kulun hiç bir şey yapamayacağını, hiç bir şeyi kesbedemeyeceğini ortaya koyarken; Mu'tezile, kulun fiilini ihdas ve kesbe muktedir olduğunu iddia ediyordu. Eş'arî bunların ikisini de kabul etmeyerek, kulun yaratmağa muktedir olamayacağını ve fakat kesbe kadir olduğu görüşünü ortaya koydu. Eş'arî bununla, kulun yaratma kudretini reddederek kesb kudretinin bulunduğu kanaatini getirmiş oldu.³⁰

Mâtürîdî'nin görüşü de bu yöndedir. Kitabı't-Tevhid'de "İnsanların fiilleri konusunda İslâm mezhepleri arasında ihtilâf vardır. Bir kısmı, kulların fiillerinin kendilerine isnâd edilmesini mecaz telâkki edip hakikatte failin Allah olduğuna kâil olmuşlardır. Biz, fiillerin kullara izafesini hakikat olduğu görüşündeyiz. Fiiller Allâh'a izafe edilse de, bu görüşün nefyedileceği ortaya çıkmaz. Bilâkis fiiller yaratmak ve yoktan var etmek Allâh'a mahsustur. Kulların yaptıkları ise fiilleri işlemek ve kesbdir."³¹ denilmektedir.

F. Büyük Günah İşleyenlerin Durumu:

Kebîre denilen büyük günahları işleyen kimselerin durumlarının ne olacağı konusunda Eş'arî, vasat bir yol takip eder. İbn-ü Asâkir'in nakline göre Mürcie'ye göre, kul imânında bir defa bile ihlâs sâhibi olur, irtidâd veya küfür durumu olmazsa, onun hakkında, işlediği kebîre nazarı dikkate alınmaz. Mu'tezile'ye göre kebîre işleyenler, velev ki yüz sene ibâdet ve tâatle meşgul olsalar, yine de Cehennem'den çı-

(28) eş-Şûrâ, 11.

(29) Matürîdî, a.e., s. 67-74.

(30) Bk. Eş'arî, el-Luma, s. 37-69.

(31) Matürîdî, a.e., s. 225-226.

kamazlar. Eş'arî bu iki görüşe de iltifat etmedi. Ona göre muvahhid ve fakat günahkâr olan mü'minin durumu Allâh'a havale edilir. O dilerse affeder ve Cennet'e koyar, dilerse günâhının miktarınca cezalandırır ve Cennet'e dâhil eder. Kebîrenin karşılığı hiçbir zaman müebbet ve devamlı ceza değildir³².

Bu konuda Mâtürîdî'nin görüşü de aynıdır. Kitabu't-Tevhid'de, af ihtimali olan büyük günâhlar yanında küçük günâhların evleviyetle affedileceği, bu konunun İslâm mezhepleri arasında neticesi itibariyle münakaşalara sebep olduğu belirtilerek, ümmet arasındaki ihtilâflar anlatılır. Daha sonra Mâtürîdî, Mutezile, Hâşeviyye ve Hâricilerin birçoklarının kebirî denilen çesitli masiyet ve günâhları işlediklerini, bununla beraber kendilerinden imân sıfatını kaldırmadıklarını ve mü'min ismini aldıklarını ifade ile, bu fırkaları inatçılık, bâtil dâva sahibi olmak ve hakka karşı mücadele etmekle suçlar. Ayrıca Mutezile ve Havaricinin kendi inançlarına göre, kebirî işlediklerinden dolayı Cehennemde ebedî kalmaları gerektiğini belirten Mâtürîdî, Allâh'a imân eden, onun affedici, Gâfur ve Rahîm olduğunu bilen kimse için af ümidinin mevcut olduğunu söyler.³³

G. Şefâat:

İbnü Asâkir'in nakline göre Eş'arî, şefâat konusunda Mutezile ile Râfıza arasında orta bir yoldadır. Râfızilere göre Hz. Peygamber ve Hz. Alî Allâh'ın

izni ve emrine ihtiyaç olmadan şefâat etme hakkına sahiptir. Hatta Hz. Peygamber ve Hz. Alî kâfirlere şefâat etseler yine makbûl olacaktır. Mutezile ise bu görüşe tamamen muhaliftir. Onlara göre hiç bir şekilde şefâat bahis konusu değildir. Bu iki görüş arasında orta bir görüş olan Eş'arî düşüncesine göre Hz. Peygamber'in cezayı hak etmiş âsî mü'minler için makbûl bir şefâati olacaktır. Şefâat ancak Allâh'ın emri ve izniyledir. Hz. Peygamber ancak Allâh'ın râzı olduğu kimse için şefâat edebilecektir³⁴.

Mâtürîdî'nin görüşü de bundan farklı değildir. Kitâbü't-Tevhid'de "Şefâat, Kur'an ve hâdislerle sabit olmuş en mühim dîni asıllardan biridir. Bilindiği gibi, şefâat, zelle ve günâhlardan dolaydır. Bunları işleyen kimse, şefâat edebilmesi için Allâh'ın izni olan hayırlı kimselerin şefâati ile Allah tarafından affedilirler. Kâfirler hakkında şefâat câri değildir ve onlar şefâatle de affedilmeyeceklerdir.³⁵

Bütün bu mukayese ve metinleri nakletmekten kasdımız, aynı konularda birbirine uygun neticelere ulaşılabileceğini açıklamak, gerek Eş'arî gerekse Mâtürîdî'nin ifrat ve tefrit arasında vasat bir yol takip ettiklerini, Ehlü's-Sünne'nin bu iki imâmının mütekevellimler arasında tartışılan ve ihtilâf edilen kelâm meselelerinde aynı metod ve mezhepte birleştiklerini belirtmektir.

Bu ifâdelerimizden anlaşılır ki, Mâtürîdî mezhebi, Muhammed Zâhid el-Kevserî³⁶ ve ona

MATÜRİDİ
VE
EŞ'ARİ
MEZHEPLERİ
HAKKINDA
BİR
TETKİK

(32) İbnu Asakir, a.e., s. 151, keza Bk. Eş'arî, Makalât, s. 320-325; el-Luma's. 75-76.

(33) Mâtürîdî, a.e., s. 332-335.

(34) İbnu Asakir, a.e., s. 151, keza Bk. Eş'arî, Makalât s. 322.

(35) Mâtürîdî, a.e., s. 365-366.

(36) Bk. Muhammed Zâhid el-Kevserî, Tebyinu Kizbi'l-Müfteri mukaddimesi.

DİYANET
DERGİSİ
SAYI: 2

MART
NİSAN
1975

tâbi olanların³⁷ dediği gibi Eş'ari ve Mutezile mezhepleri arasında değildir. Kezâ Mâtürîdî mezhebi görüşlerinde Dr. Mahmud Kâsım'ın dediği gibi, Mu'tezile'ye Eş'ariyye'den daha yakın değildir. Ayrıca her iki sünî mezhebin, bir kısım fer'î konular haricinde asıl prensiplerde tamamen ayrı oldukları iddiası da vârid olmaması gerekir.³⁸

Allâh'ın sıfatları konusunda her iki sünî mezhep de ittifâk halindedir. Nasıl olur da bu meseleyi fer'î mesele sayabiliriz? Bizzat kelâm âlimleri bu ilmi, tevhid ve sıfat ilmi olarak isimlendirmekle onun en mühim mevzuunu belirtmiş olmuyorlar mı?³⁹ Keza kelâm sıfatının, aslı mevzulardan olmadığı nasıl iddia edilebilir? Oysaki bu konuda mütekekkimler arasında bir çok ihtilâflar ortaya çıkmış, konu daha sonra siyasî bir mahiyet kazanarak Ahmed b. Hanbel ve bazı İslâm âlimlerinin bir çok zorluklarla karşılaşmasına sebep olmuştur.⁴⁰ Kelâm konusundaki münakaşalardan dolayı bu ilme kelâm ilmi ismi verilmiştir.

Şehristânî der ki: "... Daha sonra İtızal mezhebinin ileri gelen âlimleri Me'mun zamanında tefsir edilen felsefe kitaplarını okudular. Felsefenin metodu ile kelâmın metodunu mezcedtiler.

Bu suretle ortaya yeni bir ilim şubesi çıkmış oldu. Bu ilme de kelâm ilmi ismi verildi. Bu ismin verilmesinin sebebi, üzerinde uzun zaman münakaşa ve mücadele edilen Allâh'ın kelâmı meselesidir."⁴¹

Keza Allâh'ın görülmesi, kulların kesbi, arş v.s. gibi meseleler nasıl olur da aslı bir mesele telâkki edilmez? Oysaki iki büyük sünnet mezhebi bunlarda fikir birliğine varmıştır.. el-Beyâzî, her iki sünî mezhep için "Onlar kesb, Allâh'ın keyfiyetsiz görülmesi, bütün mevcutların yaratılmasının Allâh'a isnadı, Allâh'ın zatının aynı ve gayrı olmayan sıfatlarla muttasıf olması... gibi konularda diğer fırkalara muhalefet ederek, görüş birliğine varmışlardır. Aralarındaki ihtilâflar sadece fer'î konulara inhisar etmektedir."⁴² demektedir.

III. MÂTÜRİDİ VE EŞ'ARİ MEZHEPLERİ ARASINDAKİ FER'İ İHTİLÂFLAR:

Ehlü's-Sünne'nin usulde hem-fikir olmasına karşı, fer'î konularda ihtilâflı olduklarını daha önce belirtmiştik. Allâh'ın sıfatlarının zâtı ile kâim ve kadîm oldukları, sıfatların zâtının aynı da, gayrı da olmadığı konusunda ittifak halindedirler. Allah ilmi ile âlimdir veya kendine mahsus

(37) Dr. Eyyüb Ali el-Akidetu'l-Matüridiyye, s. 283, ve Muhammed Ebu Zehra, Taruhu'l-Mezahibi'l-İslamiyye, s. 212-213, Kahire tarihsiz.

(38) Dr. Mahmud Kasım, Menahıcu'l-Edille Fi Akaidi'l-Mille li'bni Rüşd mukaddimesi.

(39) Ömer en-Nesefi, el-Akaidu'n-Nesefiyye, s. 6, Kahire 1879, keza Bk. Allard M., a. e.,

(40) Bk. Ibnu'l-Cevzi, Menakıbu'l-İmam Ahmed B. Hanbel, s. 308-313, Kahire 1931, Patton, W. M., Ahmad b. Hanbal and the Minha, Leyden 1897.

(41) eş-Şehristani, el-Milel ve'n-Nihal, c. I, s. 32, Bağdad el-Müsenna tab'ı.

(42) el-Beyazî, a.e., s. 58.

bir ilmi vardır.⁴³ Onun ilmi zâtı ile kâim, zatına zâid ve kâdim bir manadır, zat olmadığı gibi zâtın gayrı da değildir. Bu durum Allâh'ın diğer sıfatlarında da aynıdır. Her iki mezhep, ilim, kudret, irade, hayat, sem', basar ve kelâm sıfatlarında müttefiktirler. Fakat bu sıfatlardan başka, bekâ ve tekvin⁴⁴ sıfatları konusunda ve bazı hususlarda bu iki mezhep arasında ihtilâf vardır.

A. Bekâ:

Mâtürîdî ve Eş'arî mezhepleri mütefikân Allâh'ın bâkî olduğunu kabul etmektedirler. İhtilâf Allâh'ın hangi manada bâkî olduğundadır. Allah, zâtına zâid bir bekâ sıfatı ile mi, yoksa zâtı ile mi bâkîdir? Konusundadır. Bir başka tâbirle; bekâ yahut zâtın mevcudiyette devamı, ilâhi zâtâ zâid bir mana mıdır, yoksa zâtın mevcudiyetinin aynı mıdır?

Eş'arî ve tâbillerinin ekseriyeti, bekânın zât üzerine zâid, diğer sıfatlar gibi bir sıfat olduğu görüşündedirler. Mâtürîdî'lerden Nuru'd-Din es-Sabunî'nin de dahil olduğu bir cemaat, Eş'arî'nin görüşünü benimsemişlerdir.

Mâtürîdî'ler ise, bekânın; bâkî olan zât üzerine zâid bir sıfat olduğu görüşünü reddetmişlerdir. Bu konuda İmâmu'l-Harameyn ve Fahru'd-Din er Razi gibi bazı

Eş'arî âlimleri Mâtürîdî'lerin fikrine iştirak etmektedirler.⁴⁵

B. Tekvin:

Mâtürîdî ve tâbileri bu sıfatı, Allâh'ın zâtına zâit, zâtı ile kâim ve kâdim hakiki sıfat sayarlar. Eş'arî'ler ise bu sıfatı hâdis ve izafî, fiillerin tekrarı ile yenilenen ve hâdis olan diğer fiili ve hâdis sıfatlardan sayarlar. Mâtürîdî'ler tekvin sıfatını isbat ederek, bu sıfatın mümkün şeylerin icadına, yani yokluktan varlığa çıkmalarına taallük ettiği görüşünü ileri sürmektedirler. Bu mezhebe göre, kudret sıfatı mahlûkun varlığının sahih olmasına taallük eder. Yani kudret sıfatının ancak mümkünlere taallûku vardır. Kudret sıfatı mümkünatın yokluktan varlığa intikalinde tesirli değildir. Bu hususa taallük eden sıfat tahlîk veya tekvin sıfatıdır.

en-Nesefî, Tabsiratü'l-Edille isimli eserinde; "Tekvin sıfatı yokluktan sonra icada mahsus bir sıfattır. O, Allâh'tan başka bir şeydir denemez, zira o Allâh'ın kudretidir. Kudret sıfatı, şümüline giren şeylerin makdur (güç yeten şey) olmasını gerektirir fakat mevcut olmasını gerektirmez. Eğer mevcut olmasını gerektirse idi, bu icâd (yoktan var etme) olurdu. Zira icâd, varlığı gerektirir, makdur ise şüphesiz mevcut demek değildir. Bundan

(43) en-Nesefî, Tabsiratü'l-Edille'de "Bilinmelidir ki ehli hadis kelimcilerinin, Allah bir ilimle âlimdir, diğer sıfatlar da böyledir, şeklindeki sözlerinden Mâtürîdîler, ilmin âlet veredat olacağı gerekçesiyle imtina etmişler, Allahu Taala âlimdir, onun kendine mahsus ilmi vardır ibaresini kullanmışlardır. Diğer sıfatlarda da durum aynıdır. Mâtürîdî, Allah zâtı ile alim, zâtı ile kâdir ve diridir, demiştir. Bu sözleyle sıfatları nefyetmek istememiştir. Çünkü o, bütün eserlerinde sıfatları isbat etmiş, şüpheleri defederek, hasımlarını susturmuştur. Fakat o, bu sözleyle mugayeret vehmini red ve zâtı ilâhinin alim olmamasının imkânsız olduğunu beyan etmek istemiştir." Bk. İlâhi sıfatları isbat babı.

(44) Kholeif, F.A.N., A Study on Fakhr al Din al Razi, s. 88-89.

(45) Kholeif, a.e., s. 195-113.

dolayı ma'dun (var olmayan) makdur sayılır. Eğer varlık kudretle hâsıl olsa idi, bizim yaratma ve icad sözlerine ihtiyacımız olmazdı. Bu takdirde Allâh'ın âlemdede dilediğini yapmağa kâdir ve fakat hâlık ve yaratıcı olmaması gerekirdi.", "Vuku ika, vücûd icâd ile dir. Kudret fâilin fiilinde muhtâr olup, muztar olmaması içindir⁴⁶ der. Şüphesiz muhtar olmak veya Allâh'ın kâdir olmasının sebebi, mahiyeti itibâriyle mümkün râci olan imkân keyfiyetidir. Çünkü mümkün varlığı veya yokluğu sahh olabilen şey demektir. Kudret sıfatı işte bu mümkün taallûk eder. Eğer esya vâcip veya mümteni olsa idi, kudret sıfatı ile alâkası olmazdı.

Eş'arî'lere göre kudret sıfatı, eşyâyı icad veya yokluktan varlığa çıkarmada müessiriyete tâallûk eder. Bu tâallûk iradenin katılmasına bağılı olduğu gibi ilâhi ilme de tâbidir. Şöyleki: Allah, var edeceğini bildiği şeyi, kudreti ile yaratır. İrade ise vukuun zamanına mahsustur. Bu bakımdan tekvîn Allâh'ın irade ve icâdı halinde, kudretin makdura tâallûkudur, bundan dolayı nisbi ve hâdis bir sıfattır. Eş'arî'lere göre kudret sıfatının esyanın varlığının sahh olması konusunda kâdim bir tâallûku vardır. Bir de hâdis tâalluk vardır ki, bu eşyayı yokluktan varlığa çıkarmak demek olan ve hâdis bulunan tencizî tâallûktur. İşte tekvîn, bu tencizî tâallûktan başka bir şey değildir. Bu sebepten dolayı Eş'arîler tekvîn sıfatını isbatta bir fayda görmediklerini belirterek, kudret sıfatının esyayı

mevcut kılmakta müessir bulunduğunu mütalâa etmektedirler⁴⁷.

Bu izaha göre, tekvîn sıfatının ötesinde her iki mezhep arasında, fiilî sıfatlar, kudret sıfatı ve neticeleri konusunda ihtilâf vardır. Fakat bunların hepsi fer'î ihtilâflardır. Çünkü ortada sabit ve ittifâk edilmiş bir asıl vardır, ki o da; zâta zâid, zâtın aynı da, gayrı da olmayan, zâtla kâim ve kâdim sıfatlar isbatı keyfiyetidir.

C. Allâh'ın Kelâmı:

Ehlü's-Sünne'nin her iki mezhebi de, Allâh'ın kelâmının zât ile kâim ve kâdim bir sıfat olduğunda ittifak halindedir. Buna göre Allâh'ın sıfatı olan nefsi kelâm, kâdimdir. Nefsi kelâma delalet eden harfler ve sesler ise hâdistir. Bu konuda iki mezhep arasındaki ihtilâf, nefsi kelâmın işitilip işitilmeyeceği meselesidir.⁴⁸

Eş'arî ve tâbilerinin ekseriyeti, nefsi kelâmın işitilmesinin caiz olduğu görüşündedirler. Eş'arî bu konuda bazı akfî ve naklî delillere istinad etmektedir. Akfî konuda aynen Allâh'ın görülmesinin cevazı konusundaki deliline dayanır. Buna göre: Allâh'ın var olması görülmesinin caiz olmasının sebebidir. Nefsi kelâmın varlığı da işitilmesinin caiz olduğu hususunda delil teşkil eder.⁴⁹ İstinad ettikleri naklî deliller ise, "Müşriklerden birisi senden eman dilerse, eman ver, tâki Allâh'ın kelâmını dinlesin.⁵⁰ "Allah Mûsa'ya hitap ile konuştu."⁵¹ ve "Vaktaki Mûsa tâyin

(46) en-Nesefî, a.e., ilahî sıfatları isbat babı.

(47) Kholeif, F.A.N., a.e., s. 89-104.

(48) Şeyhzâde, Nazmu'l-Feraid, s. 16.

(49) Şeyhzâde, a.e., s. 16.

(50) et-Tevbe: 6.

(51) en-Nisa: 164.

ettiğimiz vakitte geldi, Rabbi ona söyledi.”⁵² âyetleridir.

Mâtürîdî ve tâbileri bu âyetlerde nefsi kelâmın duyulacağını ifade edecek bir husus görmemektelerdir.”⁵³ “Tâki Allâh’ın kelâmını dinlesin..” âyeti, Allâh’ın nefsi kelâmına delalet eden şeyi dinlesin, manâsına gelmektedir. Mesele: Filân kimsenin ilmîni duydum.” demek, onun ilmîne delâlet eden şeyleri işittim, demektir. Keza “Allâh’ın kudretine bakın.” demek de, ilâhî kudrete delâlet eden şeylere bakın manasına gelir.⁵⁴

Burada üzerinde durmamız gereken nokta, Mâtürîdî ve as-hâbı her ne kadar Hz. Mûsa’nın Allâh’ın nefsi kelâmını duymasını imkânsız sayarlarsa da; nefsi kelâmın duyulmasının mutlak olarak cevazı, yahut harf ve ses şartı ile duyulması konusunda, kendi aralarında ihtilâflı olduklarıdır.

Allâh’ın nefsi kelâmının mutlak olarak duyulmasının imkânsız olduğu, veya nefsi kelâmın harf ve ses şartı ile duyulacağı konusunda bizzat Mâtürîdî’nin sarîh bir ifadesi bulunmamaktadır. Şeyhzâde’nin nakline göre, Mâtürîdî’nin bâzı tâbileri, nefsi kelâmın duyulmasının câiz olup, imkânsız olmadığını kabul etmektedirler. Çünkü Allah, insan da nefsi kelâmı işitme gücünü yaratmağa kadirdir.⁵⁵ Nefsi kelâmın harf ve ses şartı olmaksızın duyulmasının imkânsız olduğu düşüncesinde olan diğer Mâtürîdî

âlimleri, âdi şart ile illeti birbirinden ayırmışlar, böylece nefsi kelâmın duyulmasını Allâh’ın görülmesine bağlayan kıyası terketmişlerdir. Zirâ Mu’tazile’nin Allâh’ın görülmesi konusunda zikrettikleri şartlar, rü’yetin hakiki illeti olmayıp, âdi şartlarıdır. Halbuki duymak için hakiki illetler, harf ve sestir. Harf ve ses olmayınca duymak da mümkün değildir.⁵⁶

D. Allâh’ın Görülmesi:

İki sünî mezhep Eş’arî ve Mâtürîdî mezhepleri arasında, Allâh’ın keyfiyetsiz olarak görüleceği konusunda icmâ vardır. Fakat, Allâh’ı görmenin cevazı akılla mı bilinir, yoksa bu konuda sadece nakle mi istinad edilir? İşte bu konuda iki mezhep ihtilâfa düşmüştür. Bununla beraber her ikisi de, Allâh’ın görülmesinin naklen vâcip olduğu görüşünde fikir birliğine ulaşmaktadırlar⁵⁷. Oldukça câlibi dikkat bir nokta, Mu’tazile’nin Allâh’ın görülmesinin imkânsız olduğunu isbat eden delillerini, Ehlî’s-Sünne’nin Allâh’ın görülmesini isbat konusunda delil olarak almalarıdır. Mutezile, “Onu gözler idrak edemez.”⁵⁸ “.. Beni asla göremezsin.”⁵⁹ ve “.. Ya bir vahiy veya bir perde arkasından, yahut bir elçi gönderip de kendi izni ile dileyeceğini vahyetmesi olmadıkça, Allâh’ın hiç bir beşere kelâm söylemesi vâkı olmamıştır”⁶⁰ âyetlerini deil olarak almaktadır.

MATÜRİDİ
VE
EŞ’ARİ
MEZHEPLERİ
HAKKINDA
BİR
TETKİK

(52) el-A’raf: 143.

(53) Şeyhzâde, a.e., s. 16, Ömer en-Neseî, el-Akaidi’n-Neseîyye, s. 85.

(54) Ömer en-Neseî, a.e., s. 85.

(55) Şeyhzâde, a.e., s. 16.

(56) Şeyhzâde, a.e., s. 16.

(57) Eş’arî, el-İbane, s. 9-10; el-Luma’, s. 34; Mâtürîdî, a.e., s. 75-77.

(58) el-En’am: 103.

(59) el-A’raf: 143.

(60) eş-Şûrâ: 51.

DİYANET
DERGİSİ
SAYI: 2

MART
NİSAN
1975

Ehlü's-Sünne, "Onu gözler idrak edemez." âyetini rü'yeti isbatta delil olarak almıştır. Çünkü âyet, rü'yeti değil idrakî nefyetmektedir, idrak ise ihata manasıdır. Allâhu teâlâ hudud ve câniplerden münezzehtir.⁶¹ "Beni asla göremezsin." âyeti ise Hz. Mûse'ya karşı söylenmiştir. Bu âyet Allâh'ın dünyada katiyen görülemeyeceğinin delilidir. Çünkü Allâh'ın görülmesi, onun ortak veya çocuk edinmesi gibi muhal bir şey olsaydı, Hz. Mûsâ böyle bir dilekte bulunmazdı. Allâh'ın azamet ve celâline uygun olmayan bir şeyi istemek, bir peygamber için nasıl düşünülebilir? Eğer düşünülürse, Hz. Mûsâ'nın dileğinin - haşa - küfre varacak bir cehâlet eseri olmasını ileri sürme durumu ortaya çıkacağı gibi, Cenâbı Hakk'ın ona, Âdem ve Nuh'a itâb ettiği gibi itâb etmesi de gerekirdi. Halbuki Allah onu nehyetmemiş, meyus bırakmamış, rü'yet şartını dağın yerinde durmasına ta'lik etmiştir. ".Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni görürsün."⁶² Dağın yerinde durması aslında, mümkün bir şeydir. Mümküne bağlanan şey de mümkündür. Dağ parçalandı. "Rabbî dağa tecelli edince, onu paramparça ediverdi, Mûsâ da baygın yere düştü."⁶³ Bu şart Allâh'ın dünyada katiyen görülmeyeceğinin delilidir. O halde nasıl olur de Mu'tezile Allâh'ın görülemeye-

ceğini iddia edebilir ve Allâh'ın bir büyük peygamberini nasıl câhil sayabilir? Hz. Mûsâ'nın Râbbinin emrini Mu'tezile'nin bildiği kadar bilmemesi, nübüvvet makamına ne derece lâyük olur?⁶⁴ Bu deliller iki sünnet mezhebinin, Allâh'ın görülmesini isbat konusunda Kur'an ve hâdislerden çıkardıkları hasmı susturucu delillerdir. Kur'an âyetlerini böyle güzel anlamak ve tefsir etmek sünnet ehlinin hususiyetlerindedir. Eş'arî ve Mâtürîdî mezhepleri bu âyetlerin Allâh'ın görülmesini naklen isbat ettiği kanaatindedirler. Fakat Allâh'ın görülmesinin aklen câiz olup olması konusunda ihtilâfa düşmüşlerdir.

Mâtürîdî'ye göre Allâh'ın görülmesi hiç bir tefsire tâbi olmaksızın naklen vaciptir.⁶⁵ Yani Allâh'ın görülmesinin kitap ve sünnetle vâcip olduğuna, aklın bu konuda delil ikâme etmekten âciz bulunduğu görüşüne yönelmektedirler.

Eş'arî ise Allâh'ın görülmesi mevzuunda aklın delil ikâme edebileceğini ileri sürmüştür. Bu konuda Eş'arî'nin, mütekellimlerce vücûd delili diye isimlendirilen, meşhur bir delili vardır. Bu delili şöyle özetleyebiliriz: Herhangi bir şeyin görülmesinin câiz oluşu, sadece o şeyin mevcut olmasından dolaydır. Allâhü Teâlâ da mevcuttur, şu halde gö-

(61) Mâtürîdî, a.e., s. 77, Fahru'd-Din er-Razi, el-Erbain, s. 213.

(62) el-A'raf: 143.

(63) el-A'raf: 143.

(64) Bk. Mâtürîdî, a.e., s. 77-85; es-Sâbûnî, el-Bidâye, s. 74, Mısır 1969; er-Râzi, el-Erbain, s. 200-201.

(65) Mâtürîdî, a.e., s. 77.

rülmesi de câizdir. Çünkü bütün görünenlerin görünmelerinin cevazı, sadece varlıklarından dolayıdır. Biz, cevher ve arazlardan meydana gelen muhtelif eşya görürüz. Cevher ve arazlar arasındaki müşterek nokta vücûd ve hudûstur. Bir şeyin hâdis olmasının yalnızca görülmenin sıhhati için illet olması câiz değildir. Çünkü hudûs, yoklukla mesbuk olan varlık demektir. Yokluk ise hükümde tesirli değildir. Hudûs rü'yet için illet olmazsa ortada yalnız, vücûd kalır. Vücûd, şahid ve gaib arasında müşterektir. O halde Allâh'ın var olması görülmesinin sıhhati için tam bir illet (sebeup) tir. İlet sahih olduğu zaman neticesi de ortaya çıkar, buna göre Allâh'ın görülmesinin sahih olduğunu söylemek vacip olur.⁶⁶

Bu delili Fâhru'd-Din er-Râzî hariç bütün Eş'ariler kullandılar. er-Râzî bu konuda imâmına ve bütün mezhep âlimlerine muhalefet ederek, Mâtürîdî'nin yanında yer aldı ve Allâh'ın görülmesinin naklen vâcip olduğu konusunda hiçbir tefsire dayanılmaması gerektiğini ifâde etti. Buna mukabil Mâtürîdî âlimlerinin de hemen hepsi imâmlarından ayrılarak bu konuda Eş'ari'nin deliline bağlandılar.⁶⁷

Bu yazdıklarımız Ehlu's-Sünne arasındaki bazı ihtilâflardır. Bunlar açıkca anlaşılacağı gibi aslı konulardaki ihtilâflar olma-

yıp, fer'î ihtilâflardır. Mâtürîdî'nin tâbileri, bazan imamlarını bırakarak Eş'ari'ye tâbi oldukları gibi, Eş'ari'nin tâbileri de imâmlarına muhalefet ederek, Mâtürîdî'ye uymaktadırlar. Bu neviden ihtilâflar mesned edinilerek, Mâtürîdî mezhebinin Eş'ari mezhebinden çok Mu'tezileye yakın olduğu söylenemez. Ehlu's-Sünne arasındaki fer'î hususlara itibar edilerek, onların birbirinden ayrıldıkları neticesine de varılmamalıdır. Çünkü asıl ayrılıklar, prensip ve metodlarda meydana gelen ayrılıklardır. Konumuzu İbnu's-Sübki'nin, İbnu Hâcib akîdesine yazdığı şerhdeki şu sözleri ile bitiriyoruz: "Bilinmelidir ki, Ehlu's-Sünne ve'l-Cemaa mezhebi, vâcib, câiz ve mümteni olan konularda tamamen hemfikirdir. Fakat bu hususlara varan bazı metod ve prensiplerde ihtilâf etmişlerdir. Ehlu's-Sünne dikkatlice araştırıldığı zaman, üç zümreden teşekkül ettiği görülür. Bu zümrelerden birisi ehli hâdistir. Bu zümrenin itimad ettiği prensipler, kitap, sünnet, icma gibi delillerdir. Diğerleri akli tefekkür ehli olanlardır ki, bunlar Hanefiler ve Eş'arilerdir. Hanefilerin şeyhi Ebû Mansur el-Mâtürîdî, Eş'arilerin şeyhi ise Ebû'l-Hasan el-Eş'ari'dir. Bu iki mezhep naklen isbat ettiği bütün hususlarda ve aklın cevazını idrak ettiği akli ve nakli konularda hemfikir olup, bazı fer'î konularda ayrılmışlardır."⁶⁸

MATÜRİDİ
VE
EŞ'ARİ
MEZHEPLERİ
HAKKINDA
BİR
TETKİK

(66) Eş'ari, el-Luma, s. 32.

(67) Bk. en-Neseffî, Tabsıratu'l-Edille, ilgili bölüm, es-Sabûni, a.e., s. 77-80.

(68) Bak. el-Beyazî, a.e., hamış, s. 298.

DIYANET
DERGİSİ
SAYI: 2

MART
NİSAN
1975

115